
Богдана СИПКО

К. і. н., доц.

Львівський національний
університет імені Івана Франка

**ШАРЛЬ ДЕ ГОЛЛЬ
ПЕРЕД ВИКЛИКОМ АЛЖИРСЬКОЇ ВІЙНИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ СТЕНОГРАМ ОФІЦІЙНИХ ВИСТУПІВ)**

Природньо, що ми відчуваємо ностальгію за імперією,
як можна жаліти за м'якістю газових ламп,
величчю парусного флоту, шармом кінних екіпажів.
Але що? Не існує політики, яка не відповідає реальності!
Шарль де Голль

У статті на основі стенограм офіційних виступів творця П'ятої республіки Шарля де Голля простежена еволюція його поглядів щодо можливості визнання незалежності Алжиру. Основний акцент зроблено на аргументах, якими глава держави переконав громадян у необхідності надати алжирцям можливість самовизначення. Встановлені чинники, які за чотири роки призвели до кардинальної зміни громадської думки про значення Алжиру для Республіки та дозволили відмовитися від цього володіння, яке впродовж 130 років розглядали як продовження національної території.

Ключові слова: Шарль де Голль, Алжирська війна, стенограми, деколонізація.

У житті Шарля де Голля були дві події, без яких він не став би тим, ким став – Друга світова й Алжирська війни. Світовий конфлікт привів його до влади вперше, Алжир – вдруге. Навіть його політичний опонент комуніст Жак Дюкло визнавав, що “проблема Алжиру відіграла визначальну роль у тому, що переважна більшість французів підтримала де Голля та його кандидатів. Де Голль постав перед ними, як людина, буцімто здатна відновити мир в Алжирі при збереженні позицій Франції у цій країні”¹. Але Ш. де Голль, який прекрасно знав і розумів історію, усвідомлював, що в цьому питанні рухається “замінованим полем”.

Після офіційного визнання Францією 1999 р. факту ведення війни в Алжирі у 1954–1962 рр. (до того вживали термін “операції з наведен-

¹ Жак Дюкло, *Мемуари*. Т. 3. 1954–1969. (Москва: Политиздат, 1985), 178.

ня порядку”) на початку ХХІ ст. цей військовий конфлікт став одним із найбільш обговорюваних у медійному та громадсько-політичному просторі Республіки. Тому закономірно, що з’явилася ціла низка наукових досліджень, присвячених не так фактографічному аналізу цієї війни, як переосмисленню її місця в історичній пам’яті французів. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують праці істориків Рафаель Бранш “Алжирська війна: умиротворена історія?”² та Бенжамена Стори “Небезпечні спогади. Від колоніального Алжиру до сучасної Франції”³. Зосередившись на злочинах воюючих сторін і причинах півстолітнього замовчування, яке огортало цей конфлікт, дослідники менше уваги приділили риторичі творця П’ятої республіки, якого 1958 р. французи закликали до влади, щоби він зберіг Французький Алжир, а вже 1962 р. прославляли, як провідника, який зумів вивести Республіку з “алжирської пастки”.

Тому пропонуємо простежити еволюцію поглядів цього військово-політичного діяча на алжирську проблему в 1958-1962 рр. (від приходу до влади внаслідок травневого путчу в Алжирі до визнання Францією незалежності цієї північно-африканської країни) крізь призму його заяв, звернень і роз’яснень. Для цього було використано стенограми офіційних виступів де Голля⁴ та перший том запланованих тритомних “Мемуарів надії”⁵, які смерть 1970 р. не дала завершити.

Для того, аби зрозуміти суть виклику, який постав перед Шарлем де Голлем після того, як 29 травня 1958 р. Президент Рене Коті доручив йому сформуванню уряд, необхідно зробити короткий екскурс в історію Французького Алжиру. Осаджене французами 1827 р., місто Алжир було взяте 1830 р., що дало поштовх завоюванню цілої країни. Саме для цього 1831 р. й було створено Іноземний легіон, штаб-

² Raphaëlle Branche, *La guerre d’Algérie: une histoire apaisée?* (Paris: Éditions du Seuil, 2005).

³ Benjamin Stora, *Les mémoires dangereuses. De l’Algérie coloniale à la France d’aujourd’hui*. (Paris: Albin Michel, 2016).

⁴ Charles de Gaulle, *Allocution du 4 novembre 1960*, Inathèque, Fiche 00216; Charles de Gaulle, *Allocution du 6 janvier 1961*, Inathèque, Fiche 00070; Charles de Gaulle, *Allocution du 8 juin 1962*, Inathèque, Fiche 00079; Charles de Gaulle, *Allocution du 26 mars 1962*, Inathèque, Fiche 00223; Charles de Gaulle, *Allocution du 6 avril 1962*, Inathèque, Fiche 00077; Charles de Gaulle, *Allocution radio-télévisée du 3 juillet 1958 prononcée à Alger*, Inathèque, Fiche 00016; Charles de Gaulle, *Conférence de presse du 5 septembre 1960*, Inathèque, Fiche 00061; Charles de Gaulle, *Conférence de presse du 5 septembre 1961*, Inathèque, Fiche 00380; Charles de Gaulle, *Conférence de presse du 11 avril 1961*, Inathèque, Fiche 00218; Charles de Gaulle, *Conférence de presse à Matignon. 23 octobre 1958*, Inathèque, Fiche 00023; Charles de Gaulle, *Discours place de la République. 4 septembre 1958*, Inathèque, Fiche 00020; Charles de Gaulle, *Discours du 4 juin 1958 au Forum d’Alger*, Inathèque, Fiche 00011; Charles de Gaulle, *Discours du 23 avril 1961*, Inathèque, Fiche 00071; Charles de Gaulle, *Discours du plan de Constantine 3 octobre 1958*, Inathèque, Fiche 00022; Charles de Gaulle, *Voeux pour l’année 1961. 31 décembre 1960*, Inathèque, Fiche 00069; Charles de Gaulle, *Voeux pour l’année 1963. 31 décembre 1962*, Inathèque, Fiche 00064; Charles de Gaulle, *Voeux pour l’année 1964. 31 décembre 1963*, Inathèque, Fiche 00228; Charles de Gaulle, *Voyage à Lacq et à Pau. 17 février 1959*, Inathèque, Fiche 00029; Charles de Gaulle, *Voyage à Roanne. 7 juin 1959*, Inathèque, Fiche 00032; Charles de Gaulle, *Voyage à Saint Etienne. 7 juin 1959*, Inathèque, Fiche 00031; Charles de Gaulle, *Voyage en Argentine. 3 octobre 1964*, Inathèque, Fiche 00098.

⁵ Шарль де Голль, *Мемуары надежд. 1958–1962*. (Москва: Издательская группа “Прогресс”, 2000).

квартира якого розташувалася в Алжирі. 1834 р. Луї-Філіп Орлеанський проголосив Алжир французьким володінням, а його населення – “*мешканцями королівства*”. 1848 р. Друга республіка анексувала Алжир, поділивши його на три департаменти – Алжир, Оран і Константина. Найважливішим завданням для французьких урядів XIX ст. стало сприяння заселенню цих терен європейськими колоністами. До середини XIX ст. французи склали половину зі 130 тисячного європейського населення, а тубільці втратили 80 % земель, придатних для сільського господарства.

Серед інших іммігрували й вихідці з Ельзасу та Лотарингії, але після втрати цих регіонів внаслідок Франко-пруської війни 1870–1871 рр. їх в'їзд набув символічного відтінку. У XX ст. виник міф про те, що Алжир перетворився в новий Ельзас, а його французьке населення двічі (спочатку німцями в 1871 р., тоді алжирськими повстанцями з 1954 р.) переслідувалося за вірність Республіці. Тому в розпал Алжирської війни, 17 червня 1956 р. Президент Рене Коті у Вердені пообіцяв: “*Хай не думають, що ми покинемо на протилежному березі Середземного моря інші Ельзас і Лотарингію*”. Ці слова впали на родючий ґрунт, оскільки станом на середину XX ст. чорноногих (нащадків європейських колоністів Алжиру) було вже понад мільйон.

Але Друга світова війна змінила самосвідомість тубільного населення. Більше 300 тис. алжирців взяли участь у звільненні метрополії, а в 1943–1944 рр. Алжир був столицею “Вільної Франції”. Зростаюче невдоволення арабів вилилося у стихійне повстання на сході країни в містах Сетіф і Гельма 8 травня 1945 р. Французька адміністрація придушила виступи, знищивши, за різними підрахунками, від 1,7 до 15 тис. осіб. Але до 1954 р. у країні затишшя спричинене низкою причин. *По-перше*, 1947 р. промульгували закон, який передбачав рівність усіх громадян Алжиру, незважаючи від походження, раси, мови та релігії, щоправда, його відкинули чорноногі. *По-друге*, 1947 р. алжирці отримали право вільного в'їзду в метрополію, і багато хто ним скористався. *По-третє*, до прихильників незалежності застосовували 80 статтю Кримінального кодексу Франції “*посягання на територіальну цілісність Республіки*”, яка передбачала 10 років позбавлення волі. Але після завершення війни в Індокитаї (1946–1954) у Північну Африку почали повертатися місцеві солдати, які бачили поразку метрополії.

Військовий конфлікт, який розпочався восени 1954 р., був ускладнений низкою чинників: на Алжир припадало більше половини французького експорту в зону франка та третина імпорту з неї, у Сахарі виявили запаси нафти та газу, там знаходилася значна кількість французьких військових і військово-політичних баз, а кільком поколінням французів втовкмачували, що Алжир – невід'ємна складова Франції. Тому необхідно було втримати цю територію будь-якою ціною. Проте, на відміну від Індокитаю, в Алжирі воювали корінні французи, у т. ч. й солдати строкової служби. Тому 7 200 загиблих у 1954–1958 рр. військових розбурхали громадську думку Республіки.

Відтак, Шарлю де Голлю було, над чим задуматися. Підтримка за-колотників з Комітету громадського порятунку привела його до влади, але вирішити проблему Алжиру, враховуючи всі зазначені обставини, було не так просто. Тим паче, населення сподівалося, що Шарль, який 1940–1945 рр. зумів врятувати Францію від ганьби, спричиненої капітуляцією уряду Віші, здатен на диво. Письменник Франсуа Моріак заявив: “я вірю, що де Голль, в момент алжирської різни, яка триває уже п’ять років, є милістю для Франції”⁶. Але, як писав його соратник Ален Пейрефітт, “Генерал повернувся до влади через і задля Алжиру, Так як Четверта республіка опинилася в глухому куті та втратила довіру всіх політичних і військових діячів. Але як тільки він опинився в Матіньонському палаці, всі зрозуміли, що Алжир не єдина проблема Франції”⁷.

Вже 4 червня 1958 р. (менше, аніж за тиждень після повернення до влади) новий глава уряду полетів в Алжир, де його триумфально зустрічали як чорноногі, так і тубільці. Перед десятками тисяч людей де Голль заявив: “Я Вас зрозумів! Я знаю, що тут відбувається”. Як пізніше жартували недоброзичливці, ніхто так і не зрозумів, що ж вияснив для себе Генерал. Шарль закликав відкрити шлях оновлення та братерства: “від сьогодні в Алжирі є тільки одна категорія населення: є лише французи з рівними правами та обов’язками. Це означає, що треба відкрити шляхи, які досі були закриті перед багатьма”⁸. Прем’єр пообіцяв 10 мільйонам арабів ті ж права, якими користувалися чорноногі, у т. ч. й можливість обирати своє майбутнє. Йому вдалося заспокоїти населення й армію. Відзначимо, що де Голль свідомо уникав конкретних відповідей про політичне майбутнє Алжиру. 6 червня єдиний раз Шарль прилюдно вигукнув: “Хай живе Французький Алжир!”, чим на певний час заспокоїв чорноногих.

У липневому телезверненні глава уряду підтвердив право алжирців на самовизначення. Де Голль пообіцяв, що кожен зароблятиме на життя своєю працею. Для цього у бюджеті закладено 15 млрд франків на розвиток Алжиру. Пріоритетами мали стати розвиток промисловості, сільського господарства, збільшення удвічі темпів житлового будівництва. А “через десять років усі діти Алжиру ходитимуть до школи”⁹. Останнє мало виправити існуючу здавна невідповідність між освітою чорноногих і тубільців.

Після прийняття Конституції П’ятої республіки, у жовтні 1958 р. Шарль де Голль запропонував стратегію розвитку Алжиру – т. зв. “план Константини”. Показовий факт, що при представленні цього до-

⁶ André Seailles, “François Mauriac et Charles de Gaulle,” *Espoir*. 1977, № 18, accédé le 1 février 2019, <http://www.charles-de-gaulle.org/wp-content/uploads/2017/10/Fran%C3%A7ois-Mauriac-et-Charles-de-Gaulle.pdf>.

⁷ Alain Peyrefitte, “Un singulier paradoxe,” accédé le 3 février 2019, <http://www.charles-de-gaulle.org/wp-content/uploads/2017/12/Alain-Peyrefitte-un-singulier-paradoxe.pdf>.

⁸ Charles de Gaulle, *Discours du 4 juin 1958 au Forum d'Alger*, Inathèque, Fiche 00011.

⁹ Charles de Gaulle, *Allocution radio-télévisée du 3 juillet 1958 prononcée à Alger*, Inathèque, Fiche 00016.

кумента, Генерал замість звичного для нього звертання “*Француженки, французи!*” використав інше – “*Алжирки, алжирці!*”, що вказувало на розуміння ним існуючих відмінностей. До того ж, підкреслювалося, що весь Алжир має право на частку того, що сучасна цивілізація може та повинна приносити людям у контексті добробуту та гідності. Де Голль сприяв тому, щоби Франція приймала все більше алжирських студентів і робітників, надавала Алжиру достатню кількість педагогів для всіх ланок освіти. І все для того, щоби еліта алжирців формувалася у рамках французької культури, а народ отримував освіту виключно французькою мовою¹⁰. Глава уряду обіцяв, що за два місяці Алжир вибере своїх представників за тими ж правилами, що й метрополія, і необхідно, щоби хоча б дві третини з них були мусульманами. Проте, це ще не означало, що вже 1958 р. Шарль наважився відпустити ці департаменти: “*Майбутнє Алжиру буде базуватися на його особливостях і солідарності з метрополією. Є лише два шляхи – війна чи братерство. Франція обирає другий*”¹¹. Але це було на перспективу.

А на той момент Республіка продовжувала війну на протилежному березі Середземного моря, що глава уряду на цьому етапі вважав єдино прийнятним рішенням: “*Армія в Алжирі робить те, що очікує від неї Франція. Її перший обов’язок – запобігти військовій поразці чи втраті території*”¹². Французькі солдати зобов’язувалися захищати всі категорії населення, у т. ч. і мусульман. Але було й дещо нове у цьому виступі. Глава уряду озвучив величезні цифри втрат, що не могло не викликати роздумів про доцільність продовження бойових дій, у яких гинули французи. Так, в Алжирі від рук повстанців загинуло 1 500 чорноногих і 10 тис. мусульман, а в метрополії (Фронт національного визволення Алжиру мав розгалужену мережу і в Республіці) – 75 французів і 1 710 мусульман. Тобто, від рук борців за незалежність гинула величезна кількість арабів, яких звинувачували в колабораціонізмі.

У перший рік після обрання Президентом (1959 р.) риторика де Голля щодо Алжиру залишається дуже обережною. У день інавгурації він навіть амністував алжирських повстанців, які перебували у в’язницях¹³. Виступаючи в лютому 1959 р. перед натовпом, який скандував “*Французький Алжир!*” Шарль лише підкреслив, що “*Франція представлена на обох берегах Середземного моря, в Атлантиці, Тихому й Індійському океанах, а тому ми велика держава, яка нікому нічого не винна, і не повинна ні перед ким схилити голову*”¹⁴. В Роані він заспокоїв населення, що не хвилюється щодо майбутнього Алжиру, оскільки “*Франція і Алжир будуватимуть майбутнє разом*”¹⁵. Але вже у Сент-Етьєні де Голль додав, що якою б не була еволюція Алжиру, головне, щоби Франція її визначала, а алжирці брали в ній участь на

¹⁰ Де Голль, *Мемуари надєжд*, 106.

¹¹ Charles de Gaulle, *Discours du plan de Constantine 3 octobre 1958*, Inathèque, Fiche 00022.

¹² Charles de Gaulle, *Conférence de presse à Matignon. 23 octobre 1958*, Inathèque, Fiche 00023.

¹³ Де Голль, *Мемуари надєжд*, 68.

¹⁴ Charles de Gaulle, *Voyage à Lacq et à Pau. 17 février 1959*, Inathèque, Fiche 00029.

¹⁵ Charles de Gaulle, *Voyage à Roanne. 7 juin 1959*, Inathèque, Fiche 00032.

рівні з французами¹⁶.

У вересні 1959 р. Шарль вперше заговорив про можливість політичного самовизначення Алжиру. На думку де Голля, алжирці мали обирати з трьох варіантів – асиміляцією, асоціацією та незалежністю. Власне, перший варіант Президент вважав утопічним і не вигідним для метрополії: “я виключив зі сфери можливого будь-яку ідею асиміляції мусульман з французьким народом. Можливо, це реально було зробити сто років тому, поселивши в Алжирі декілька мільйонів мешканців метрополії і взаємно переселивши до Франції кілька мільйонів мусульман. А одразу ж після Першої світової війни в момент гордості за перемогу. А відразу після Другої світової війни необхідно було надати Алжиру автономію”¹⁷. Потрохи Шарль почав схилити громадську думку до того, що інтегрувати 9 млн мусульман означатиме знизити вдвічі життєві стандарти самих французів. А от надати асоціацію чи незалежність – хоч морально важко, але дешево.

Проти такої позиції Президента виступили прихильники Французького Алжиру. Після заяв де Голля про самовизначення Алжиру, віце-президент Національної Асамблеї Франції, етнічний алжирець Саїд Буалем зірвав із себе Орден Почесного Легіону, так як вважав такі заклики зрадою французьких інтересів¹⁸. Випадки, коли алжирці не мислили себе поза сферою французького впливу, були дуже частими та пояснювалися асиміляційною політикою, яку Париж проводив впродовж 130 років. Алжирська проблема розколола навіть ряди давніх голлістів, які були з Шарлем під час “переходу пустелі”. Так, генерал Массю вимагав інтеграції всіх мешканців Алжиру у французьку націю.

І доки колишні члени Комітету громадського порятунку залишалися при владі в Алжирі, де Голль не міг переходити до активних дій. Тому він перевів на інші посади генералів Салана та Массю, а журналіста Дельбека виключили з партії Об’єднання за нову Республіку. Відповіддю чорноногих став тиждень барикад, який розпочався 24 січня 1960 р. Після втручання Президента генерала Моріса Шалля, який командував французькими військами в Алжирі, покарали за “лояльність до заколотників”. А майбутнього творця ультраправої політичної партії Національний Фронт Жан-Марі Ле Пена затримали в Парижі за опір силам правопорядку на 48 годин, але він заявив, що жаліє лише про те, що зараз не в Алжирі¹⁹. Протести чорноногих не злякали де Голля, і 3 березня 1960 р. під час чергової поїздки в Північну Африку він вперше озвучив словосполучення “алжирський Алжир”.

У вересневій прес-конференції Президент знову підкреслив, що своє майбутнє повинні визначати самі алжирці. Він проінформував співгромадян, що уряд зробив все можливе для виходу з кризи – за три роки на адміністративних постах кількість мусульман зросла на третину (з

¹⁶ *Voyage à Saint Etienne. 7 juin 1959*, Inathèque, Fiche 00031.

¹⁷ Де Голль, *Мемуари надєжд*, 46.

¹⁸ Владлен Максимов, *Де Голль и голлисты. “Коннетабль” и его соратники*. (Москва: Книжный мир, 2014), 529.

¹⁹ Stora, *Les mémoires dangereuses*, 112-113.

21 до 37 тисяч), вдвічі більше стало офіцерів-алжирців (396 замість 198). Що стосується освіти, то за партами сиділо вже 756 тисяч маленьких арабів. За 1959–1960 рр., незважаючи на війну, Франція збудувала в Алжирі 300 нових заводів і здійснила 6-мільярдні інвестиції. Тому Шарль сподівався, що алжирці виберуть режим асоціації: *“розрив із Францією привів би Алжир у сутінки різанини, бідності та безладів. Алжирський Алжир повинен бути тісно пов’язаний із Францією”*²⁰. Паралельно з тим, як Франція відпускала колишні африканські володіння (1960 р. не даремно увійшов в історію, як Рік Африки), все сміливішою ставала алжирська риторика де Голля: *“Залишається вирішити алжирську проблему, яка тяжє уже 130 років. Ми залишимо Алжир, але здійснимо, звичайно, заходи для підтримки алжирців, котрі захочуть залишитися французами, а також наших інтересів”*²¹. 16 листопада 1960 р. Шарль призначив на 8 червня 1961 р. референдум у Франції про самовизначення алжирців. Саме французи (а не Президент!) мали надати алжирцям право вирішувати свою долю Здійснивши у грудні 1960 р. турне Алжиром, Президент закликав мусульманську та європейську спільноти співпрацювати у творенні нового Алжиру.

У новорічному зверненні де Голль сказав, що *“для Алжиру ми хочемо, щоби 1961 став роком відновлення миру, щоби населення змогло вільно вирішити свою долю, і щоби народився алжирський Алжир”*²². А для цього чорноногі мали відмовитися від *“химер, які відрізають їх від нації”*. Тим часом, що би не трапилося, Республіка зобов’язувалася захищати своїх громадян, їхнє майно та свої інтереси. Напередодні референдуму Президент знову попросив населення про підтримку: *“Француженки, французи, все просто та ясно. Щире та масове “так”. Я Прошу у Вас цього для Франції. Хай живе Республіка! Хай живе Франція!”*²³. І втомлені війною французи 8 червня 1961 р. дали 75,2 % позитивних відповідей курсу, обраному Президентом.

Ще 7 квітня 1961 р. у швейцарському містечку Евіан мали розпочатися мирні переговори, але їм перешкодив військовий путч. В Алжир повернулися генерали Шалль і Салан, які в ніч на 22 квітня ініціювали прононсіаменто. Військових активно підтримали чорноногі, які вже понад рік після заяв про самовизначення, вважали де Голля зрадником. Вже 23 квітня Президент Республіки дав різку відповідь, якою заборонив усім французам, а насамперед солдатам, виконувати злочинні накази алжирських генералів-заколотників²⁴. До того ж Шарль звернув увагу на те, що чорноногі самі готували собі криваву драму – вони робили все можливе для того, щоби війна не завершилася, розвернули французьку армію проти Республіки й озлобили місцеве населення. Невдовзі путч було придушено, а генерал Шалля відправили у в’язницю Санте, через рік впіймали Салана та засудили до довічного

²⁰ Charles de Gaulle, *Conférence de presse du 5 septembre 1961*, Inathèque, Fiche 00380.

²¹ Charles de Gaulle, *Allocution du 4 novembre 1960*, Inathèque, Fiche 00216.

²² *Voex pour l'année 1961. 31 décembre 1960*, Inathèque, Fiche 00069.

²³ *Allocution du 6 janvier 1961*, Inathèque, Fiche 00070.

²⁴ Charles de Gaulle, *Discours du 23 avril 1961*, Inathèque, Fiche 00071.

ув'язнення в Тюллі, але вже 1968 р. після потрясіння від студентських виступів, де Голль його амністував. Цікавий факт, Жак Ширак, Президент П'ятої республіки 1958–1969 рр., у 1961 р. носив передачі за-колотникам у Тюльську в'язницю, оскільки щиро підтримував ідею Французького Алжиру²⁵.

У травні де Голль висловив сподівання, що алжирське прону-сіаменто не зупинить розвиток Франції. Економічному підйому Рес-публіки алжирські події не зашкодили, але особисто для Президента з'явилися нові загрози. Колишні заколотники під керівництвом гене-рала Рауля Салана створили Таємну озброєну організацію (Organisation armée secrète – OAS), яка розпочала активну терористичну ді-яльність як в Алжирі, так і метрополії, а їх привілейованою ціллю став Шарль де Голль. 28 червня 1961 р. OAS випустила накладом у 100 тис. екземплярів свою першу газету “Заклик до французів”, у якій проголосила, що “Франція приречена на перемогу в Алжирі”²⁶. Лише з 21 травня до 8 червня 1961 р. вони організували в Алжирі 150 вибухів, 20–21 червня – 380 бомбових атак, а на початку 1962 р. їх злочинна діяльність перекинулася на Францію. Що ж стосується де Голля, то на нього було здійснено понад 20 замахів. Але теракти OAS принесли не ті результати, на які сподівалися терористи – замість того, щоби заляка-ти алжирців і заставити їх підкоритися чорноногим, вони лише озлоби-ли тубільців і викликали відповідь Фронту національного визволення Алжиру (Front de la libération nationale – FLN), від якої постраждали ті ж таки чорноногі. А французи в метрополії все більше переконува-лися в необхідності покинути Алжир.

У вересні 1961 р., коли все ще продовжувалися Евіанські перего-вори, Президент Республіки підкреслив, що Францію в Алжирі цікав-лять насамперед нафта та газ, повітряні шляхи для французької авіації та сухопутне сполучення у Північній Африці²⁷.

Алжирський конфлікт перекинувся і на метрополію. В 1958–1961 рр. у Франції було вбито 61 і поранено 384 поліцейських. Ще більше жертв було серед цивільного населення: 1960 р. – 1 147 зло-чинів, у результаті яких вбито 570, а поранено 740 осіб, у січні–серпні 1961 р. зареєстровано уже 980 нападів, 500 вбитих і 735 поранених. Серед постраждалих переважали алжирці, оскільки тривала боротьба між прихильниками та противниками набуття Алжиром незалежності²⁸. Тому в березні 1962 р. де Голль уже відкрито говорив, що неза-лежність Алжиру відповідає французьким інтересам. А якщо взяти до уваги величезні втрати, які несла французька армія, мільярди франків з бюджету та теракти, які здійснювали OAS і FLN, не погодитися з главою держави було складно.

На 8 квітня де Голль призначив у Франції новий референдум про

²⁵ Stora, *Les mémoires dangereuses*, 103.

²⁶ Stora, *Les mémoires dangereuses*, 121.

²⁷ Charles de Gaulle, *Conférence de presse du 5 septembre 1961*, Inathèque, Fiche 00380.

²⁸ Богдана Сипко, “Між “білою плямою” та “чорною сторінкою” в історії: дискусії про 17 жовтня 1961 р. у Парижі” *Аль-Калям*, 2017, № 6, 140.

підтвердження Евіанських угод. Глава держави двічі – у березні та квітні закликав населення відповісти “Так”²⁹, оскільки лише так можна було провести плебісцит про самовизначення в Алжирі. І втомлені терактами французи дали 90,81 % позитивних відповідей. Нагадаємо, що за рік до того їх було лише 75,2 %. Діяльність OAS і FLN, як і риторика Президента, не залишилися без уваги.

І 8 червня 1962 р де Голль з полегшенням інформував населення, що “через 23 дні [тоді мав відбутися референдум в Алжирі. – Б. С.] для Франції алжирська проблема буде вирішена. Алжир відповідатиме за себе сам”³⁰. Президент підкреслив, що поки у світі існує 2 млрд населення у бідних країнах, Франції є, де реалізувати цивілізаційну місію. 1 липня 1962 р. відбувся референдум про самовизначення Алжиру. Оскільки чорноногі зігнорували голосування, 99,7 % учасників підтримало незалежність. Вже 3 липня де Голль визнав результати алжирського волевиявлення та призначив туди першого посла. За даними алжирської сторони, за час війни, факт ведення якої Франція визнає щойно 1999 р., було вбито 1,5 млн з 11 млн алжирського населення, тобто більше 10 %, а 9 тис. сіл французька армія знищила повністю. У новорічному зверненні Президент Республіки тріумфально заявив, що минулого року Франція нарешті змогла позбутися алжирського тягара. Тобто, відбулася надзвичайно цікава трансформація французьких прагнень – 1958 р. де Голля запросили до влади, щоби він захистив Французький Алжир, а 1962 р., тобто лише за чотири роки, більшість раділа, що від проблемних департаментів на південному березі Середземного моря вдалося позбутися.

Генерал звільнив Францію від Алжиру, але не його наслідків. Президент Республіки не мав особливих сентиментів до чорноногих, Андре Мальро навіть звертав увагу на його вислів: “доля Франції необов’язково співпадає з інтересами алжирських французів”³¹. Але він не міг відмовити їм у репатріації, оскільки це би означало втрату електоральної підтримки французів. Тому вже 31 грудня 1962 р. Шарль пообіцяв, що тим із “репатрійованих, які виявлять бажання оселитися у метрополії, ми щиро допоможемо знайти, як і іншим французам, їхнє місце, права й обов’язки”³². Через рік Президент скромно зазначив, що Франція прийняла 200 тис. сімей з Алжиру³³. Насправді ж Республіка зіткнулася з безпрецедентною проблемою – до 1964 р. прийняли вже 1,3 млн осіб, у т. ч. 980 тис. з Алжиру. Для координації зусиль навіть призначили окремого міністра Франсуа Місофа. Впродовж трьох років держава витратила на репатрійованих більше 10 млрд франків³⁴. Чор-

²⁹ *Allocution du 26 mars 1962*, Inathèque, Fiche 00223; Charles de Gaulle, *Allocution du 6 avril 1962*, Inathèque, Fiche 00077.

³⁰ Charles de Gaulle, *Allocution du 8 juin 1962*, Inathèque, Fiche 00079.

³¹ Andre Malraux, *Felied Oaks. Conversation with de Gaulle*. (New York: Holt Rinehart Winston, 1972), 32.

³² Charles de Gaulle, *Voeux pour l'année 1963. 31 décembre 1962*, Inathèque, Fiche 00064.

³³ Charles de Gaulle, *Voeux pour l'année 1964. 31 décembre 1963*, Inathèque, Fiche 00228.

³⁴ Де Голль, *Мемуары надежд*, 314–315.

ноногі емігрували й на інші континенти. Під час візиту в Аргентину в жовтні 1964 р. Шарль де Голль зустрівся... з громадою французів, репатрійованих з Алжиру. Один із колоністів, вітаючи Президента, сказав: *“Ми разом, ми разом, мій Генерале. Це прекрасна земля, тут знайдеться місце ще для багатьох репатрійованих”*³⁵. Зауважу, що саме в країні Латинської Америки згодом втекла більшість активістів OAS.

Але чорноногими “пост-алжирські” клопоти де Голля не обмежилися. Ще однією категорією населення, яку метрополія була змушена прийняти, стали харкі – алжирські члени допоміжних формувань французької армії, які під Алжирської війни боролися на боці Республіки. Хоча загони харкі комплектувалися примусово, для алжирського населення вони уособлювали колабораціонізм і зраду. А тому після проголошення незалежності харкі та їх сім’ї підлягали винищенню. Станом на 1 січня 1962 р. в Алжирі перебувало 87□95 тис. військових цієї категорії, більшість із яких виявили бажання переселитися у Францію разом із сім’ями. Ситуація загостило ще й те, що в метрополії розгорілися конфлікти між харкі та трудовими мігрантами-алжирцями, які вважали перших колабораціоністами.

Тривалі наслідки Алжирської війни та величезна кількість незадоволених чорноногих, які опинилися в метрополії, створювали соціальну базу для дій OAS. Напередодні президентських виборів 1966 р. Жан-Марі Ле Пен заявляв: *“Президент де Голль продовжує наругу над основними законами французької нації. В алжирській політиці він порушив другу статтю Конституції, яка проголошує неподільність Республіки, він порушив п’яту статтю, яка визначає Президента гарантом територіальної цілісності, він порушив шістнадцяту статтю, яка зобов’язує Президента здійснити всі необхідні заходи, коли виникає загроза територіальній цілісності”*³⁶. Іронія долі чи особливий цинізм? В 1999 р. рідний внук Генерала і його тезка – Шарль де Голль пройшов до Європарламенту за списками Національного Фронту Жана-Марі Ле Пена.

Таким чином, Шарлю де Голлю вдалося за чотири роки переконати більшість французьких громадян у доцільності надати незалежність Алжиру, який впродовж понад 130 років постулювався у пропаганді не як колоніальне володіння, а безпосереднє продовження власне французької території. Така ситуація пояснюється низкою причин: *по-перше*, ще з часів Другої світової війни у Генерала було реноме рятівника Республіки; *по-друге*, втрати в Алжирі несли не лише військові, а й солдати строкової служби, фактично, ціле покоління юнаків пройшло через цю невизнану до 1999 р. війну; *по-третє*, теракти Фронту національного визволення Алжиру та Таємної озброєної організації, які перекинулися на метрополію, налякали населення; *по-четверте*, у світі на той час активно відбувалися деколонізаційні процеси, і Алжир не

³⁵ Charles de Gaulle, *Voyage en Argentine. 3 octobre 1964*, Inathèque, Fiche 00098.

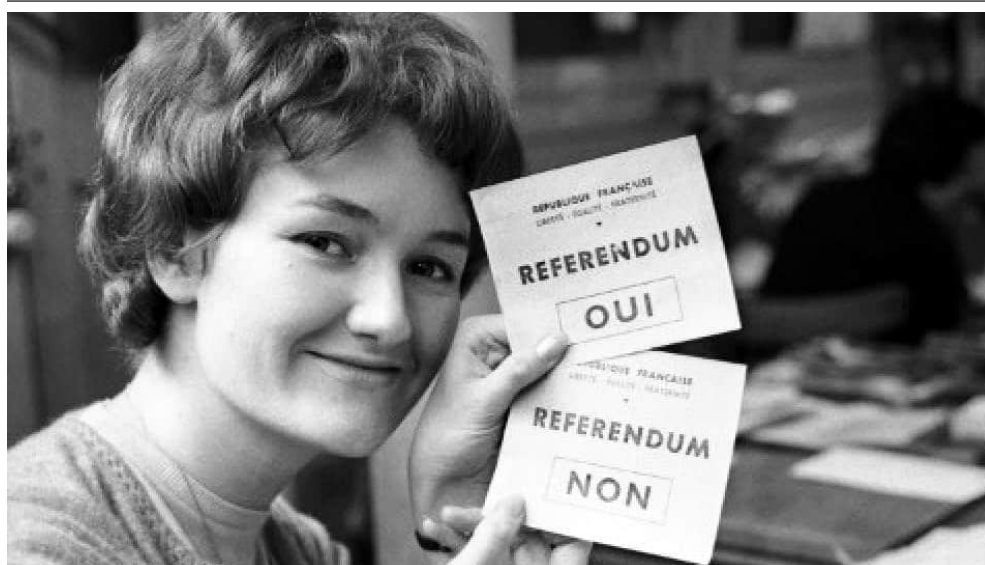
³⁶ Stora, *Les mémoires dangereuses*, 128.

випадав із логіки подій; і, *по-н'яте*, небувале економічне піднесення та політична стабільність (1959-1962 рр. у Франції не відбувалася зміна урядів) заспокоїли населення.

Bogdana SYPKO. CHARLES DE GAULLE AND THE QUESTION OF ALGERIAN WAR (ON THE MATERIALS OF THE TRANSCRIPTS OF THE OFFICIAL SPEECHES).

The article, based on the transcripts of the creator's of the Fifth Republic – Charles de Gaulle's official speeches, traced the evolution of his views on the possibility to recognize the independence of Algeria. The main emphasis is on the arguments by which the head of state convinced citizens of the necessity to give the Algerians the opportunity to self-determination. Established factors that in the course of four years have radically changed the public opinion about the significance of Algeria for the Republic and allowed the abandonment of this possession, which for 130 years was considered as an extension of the national territory.

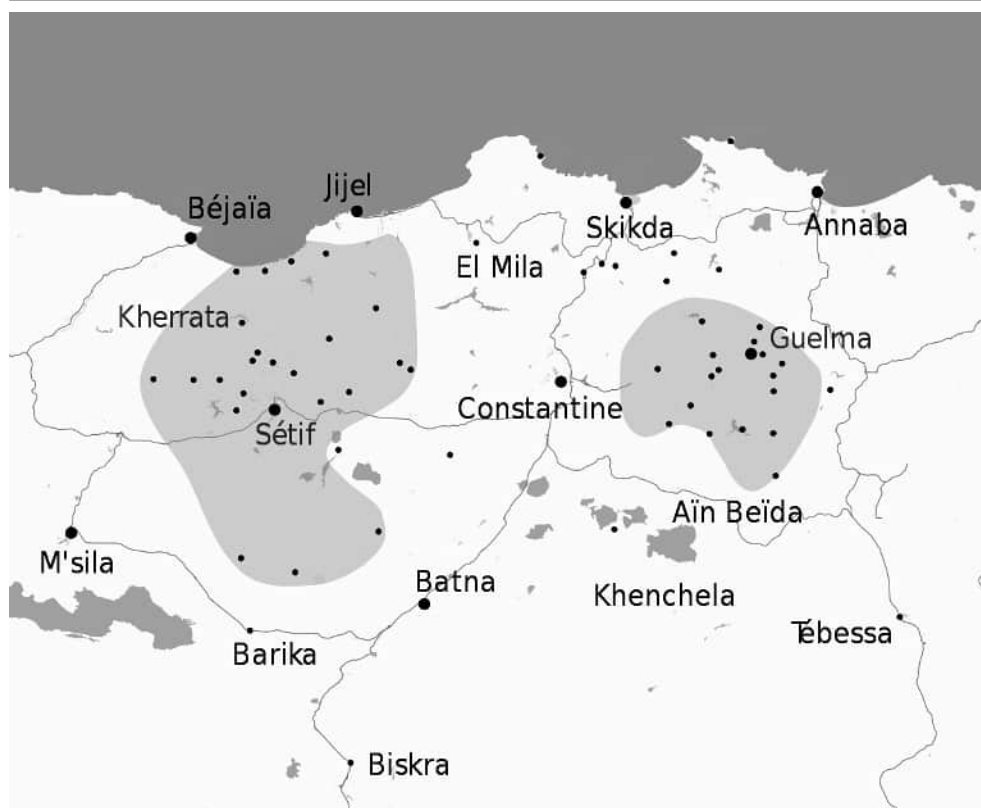
Key words: Charles de Gaulle, Algerian War, transcripts, decolonization

Бюлетені референдуму про самовизначення Алжиру, 8 квітня 1962 р.

Натовп вітає нового главу уряду, Алжир, 4 червня 1958 р.

Райони заворушень в Алжирі, травень 1945 р.

Тиждень барикад, Алжир, січень 1960 р.

Чорноногі тікають до Франції